

Hoe de geschiedenis werkt

Hogervorst onderzocht herinneringscultuur Ravensbrück

Susan Hogervorst promoveerde op de herinneringscultuur van concentratiekamp Ravensbrück.

De ontwikkeling daarvan laat de werking van geschiedenis zien. Hoe groepen mensen, plekken en de context waarin zij verkeren de kijk op het verleden beïnvloeden.

Daan Schuijt is
redacteur van Kleio.

Jaarlijks bezoek ik in januari met havo-3 de voormalige Joodse buurt in Amsterdam. In het Wertheimpark bekijken we het Auschwitz-monument. De gebroken spiegels liggen dan grotendeels bedekt met kransen en bloemen. Van de gemeente Amsterdam, van de regering, van joodse organisaties, maar ze komen ook uit Polen en enkelen komen uit Duitsland. Ieder jaar vragen leerlingen zich af of dat wel kan en mag: iets Duits op een monument dat aan de Shoah herinnert. Ook is er altijd wel een leerling die zijn vinger opsteekt en toch even zeker wil weten of die putten erbij horen. Ja, die horen erbij, alleen heeft Jan Wolkers ze er zelf niet op aangebracht. Nadat een geesteszieke de spiegels had bewerkt, vond de kunstenaar dat eigenlijk wel toepasselijk.

regering op 4 mei vertegenwoordigers naar de Dam mocht sturen om de vijftigste dodenherdenking bij te wonen. Meer dan vijftien jaar later is het taboe daarover veel minder groot.

Verschillen in herinnering

In 2011 promoveerde Susan Hogervorst aan de Erasmus Universiteit op de herinneringscultuur van concentratiekamp Ravensbrück. Ze vergeleek de ontwikkeling hiervan tussen 1945 en 2010 in Oostenrijk, België, (West-) Duitsland en Nederland, zocht een verklaring voor de verschillen en bekeek of die verschillen de herinneringscultuur hebben beïnvloed. In haar onderzoek stonden drie factoren centraal: de mensen die de herinnering van hun groep beleven, de media (in dit geval: monumenten, gedenksteden, bijeenkomsten, etc.) waarmee die groepen communiceren en de context waarbinnen die groepen mensen en hun media opereren. Ravensbrück staat in het collectieve geheugen gegrift als vrouwenkamp. Dat is niet helemaal terecht, want een deel van het kamp was ingericht voor mannelijke gevangenen: 123.000 vrouwen tegenover 20.000 mannen. Vanaf de eerste herdenkingen hebben de organisaties aansluiting gezocht bij nationale vrouwenbewegingen. Mannen werden eigenlijk vanaf het begin weggemoffeld in het beeld dat van

Ravensbrück gecreëerd werd en dat nu nog bestaat.

Een tweede beeld dat bij Ravensbrück telkens terugkeert, is dat van politieke, communistische gevangenen. De gevangenen zijn min of meer symbool geworden voor de opofferingen en onderlinge solidariteit die de communisten in hun strijd tegen het nazisme hebben laten zien. Een beeld dat met name tijdens de Koude Oorlog gebruikt werd om de herinnering te rechtvaardigen of er juist vraagtekens bij te stellen.

Ravensbrück is voor de meeste mensen nu dus een vrouwenkamp en een symbool van communistisch verzet. In die opvatting is nauwelijks iets gewijzigd. In wetenschappelijk jargon: de sociale dimensie van de herinneringscultuur is stabiel.

Lieu de memoire

Dan de plekken waar de herinnering aan het verleden overgebracht wordt (de media). Ravensbrück lag na de deling op het grondgebied van de DDR dat de herinnering aan het communistische verzet in ere hield. De kampplek werd daarom goed onderhouden en huisvestte een museum waar vertegenwoordigers van het Internationaal Ravensbrück Comité (IRC) en overlevenden (ook uit het westen) welkom waren. Sinds de eenwording is de nadruk meer op het overbrengen van democratische

'Vanaf het begin van de herdenkingen werden de mannen weggemoffeld'

Gebroken spiegels en Duitse kransen passen dus bij de manier waarop wij in Nederland in 2012 Auschwitz herinneren. Maar dat is geen vaststaand gegeven. De wijze waarop een gemeenschap onderdelen uit het gedeelde verleden herinnert en wie er aan die herinnering mee mag doen, verandert met de tijd. In 1995 was er een hevig debat over de vraag of de Duitse

waarden komen te liggen. Het Ravensbrückmonument in Amsterdam op het museumplein is in 2005 met steun van een kleine groep nabestaanden van de mannelijke slachtoffers verrijkt met een gedenksteen die bij het lot van de voorvaders stilstaat. Op de website van het Comité Vrouwenconcentratiekamp Ravensbrück, die in 2008 werd gelanceerd, komt nog het traditionele beeld (vrouwen en communistisch verzet) naar voren. Dat geldt ook voor de gedenksteen die in Brussel werd geplaatst. Uit deze verschillen blijkt de nationale context die van invloed is op de manier van omgaan met het verleden. Bovendien leeft de herin-

nering aan Ravensbrück in Duitsland en Nederland veel meer dan in België en Oostenrijk. Voor de laatste twee landen geldt dat zij minder een nationaal gedeeld verleden ervaren met de Tweede Wereldoorlog en de Shoah. De ontwikkeling van de geschiedschrijving over Ravensbrück heeft ook bijgedragen aan een verandering in de herinnering daaraan. Tot de jaren zeventig verschenen er vooral studies door overlevenden met persoonlijke verhalen. Vanaf die tijd zijn steeds meer mensen over het kamp gaan schrijven vanuit hun wetenschappelijke interesse, vooral op het gebied van vrouwenstudies.

In de klas

Onwrikbare herinnering is een wetenschappelijk werk. Het is daarmee geen boek dat u aan uw leerlingen kunt aanbevelen. Zij zullen het snel te abstract vinden. Toch is het een boek dat beslist de moeite waard is voor het geschiedenisonderwijs. Hogervorst toont namelijk aan hoe geschiedenis werkt. Door een concreet voorbeeld te nemen laat zij zien in welke vorm een cultuur zich rekenschap geeft van zijn verleden. Er is een plek waar in het verleden dingen zijn gebeurd. Voor de mensen die dat hebben meegemaakt heeft dat betekenis en die beteke-

'Ravensbrück als symbool van communistisch verzet tegen de nazi's'

nis is in de loop van de tijd wat aangepast aan de context waarin die mensen of hun nabestaanden verkeerden. Hogervorst brengt een glasheldere structuur aan door uit te gaan van de drie factoren (mensen, media en context) die de herinneringscultuur beïnvloeden. Die opbouw maakt het boek zeer geschikt om als basis voor een praktische opdracht in de bovenbouw van het vwo te dienen. Als docent kunt u treffende voorbeelden uit het boek selecteren waarmee leerlingen de abstracte noties over de zin van geschiedenis kunnen onderzoeken. ■

Susan Hogervorst, *Onwrikbare herinnering. Herinneringsculturen van Ravensbrück 1945 – 2010*, Hilversum, 2011, 280 blz., € 29,00